

Vztahy se slovenskou literaturou

Po skončení druhé světové války se Slovensko stalo znovu součástí obnoveného společného státu na základě politicky jednoznačně deklarované národní samostatnosti. V předchozím období, v letech existence Slovenské republiky (1939–45), dosáhla vysokého stupně samostatnosti také slovenská literatura, která se na poválečné obnově společného literárního prostoru počala podílet jako zcela národně dotvořený, kulturními a vědeckými institucemi zabezpečený plně soběstačný organismus s dostatečně rozrůzněnou literární tvorbou.

■ Obnova česko-slovenských literárních kontaktů

Léta 1945–48 znamenala v oblasti vztahů mezi českou a slovenskou literaturou obnovení tradičních kontaktů, přičemž tyto snahy měly zvláště v českých zemích více povahu programních prohlášení a časopiseckých úvah než každodenního úsilí o sepětí obou literatur. Úkolem dne se stalo vzájemné poznávání, jehož značná mezerovitost byla mnohem zřetelnější v Česku než na Slovensku. Neutěšený stav, publicistikou na obou stranách často hodnocený jako prezírání slovenských literárních aktivit nebo jako „vzpournost českého čtenářstva vůči slovenské knize“, potvrdila počátkem roku 1947 anketa *Co soudí čeští spisovatelé o slovenské literatuře*, v níž konkrétní znalost slovenské literatury prokázala jen jedna pětina z jedenapadesáti obeslaných respondentů (Národní osvobození 26. 1. 1947; Svobodné noviny 15. 6. 1947).

Principem nadřazeným veškerým podobám vzájemných kontaktů mezi českým a slovenským písemnictvím se v roce 1945 stalo státem regulované soužití obou národů, promítající se zákonitě do kulturní, a tudíž i literární oblasti. Vzhledem k tomu, že v českých zemích a na Slovensku byl věnován jen malý zájem studiu meziliterárních vztahů, přicházely v letech 1945–46 ke slovu většinou manifestační, politicky motivovaná prohlášení literárních tvůrců (například vystoupení Lumíra Čivrného na prvním Sjezdu slovenských vědeckých a uměleckých pracovníků v srpnu 1945 nebo příspěvek Laca Novomeského na prvním sjezdu českých spisovatelů v červnu 1946).

Problematikou meziliterárních vztahů zvláště z retrospektivního hlediska se roku 1946 zabýval Alois Gregor ve studii *Vztahy mezi písemnictvím českým a slovenským*, v níž však svou interpretaci zatížil shromážděním dokladů o částečné odvozenosti slovenské literatury (List Sdružení moravských spisovatelů 1946, č. 3–4). Naopak tezi o nepřetržité přítomnosti každé z obou literatur v druhé – s plným respektováním jejich estetického rozrůznění, podmíněného odlišnými kulturními potřebami národního života – vyslovil ve svých kulturně-politických vystoupeních k prvnímu výročí Slovenského národního povstání roku 1945 a na Sjezdu národní kultury v roce 1948 Jan Mukařovský.

O prohloubení vzájemných literárních vztahů byl bezprostředně po válce hlubší zájem na Slovensku než v českých zemích. Literární historik Andrej Mráz, který se kontaktům s českou literaturou věnoval nejsoustavněji, považoval za základní předpoklad vzájemného literárního poznávání a sblížování především ustavení účelné organizace jako platformy, která by napomáhala k obnovení soužití jako přirozené „nevyhnutelnosti obou kultur“.

Požadavek institucionalizovat vzájemné vztahy obou literatur byl prosazován především slovenskou stranou a souvisel se snahou ochránit slovenskou literaturu před českou kulturní majorizací. Zároveň byl i součástí širšího pokusu o řešení národních a státoprávních problémů tak, jak je přinášela příprava nové ústavy (toto téma ovládalo československou politickou scénu až do roku 1948). Národnostně a politicky motivovaný postoj k otázce vzájemných vztahů vyjádřili slovenští spisovatelé manifestačně v lednu 1946 v dopise adresovaném Syndikátu českých spisovatelů. Výsledkem následujícího jednání slovenských spisovatelů v Česku bylo ustavení stálého koordinačního výboru, který měl spolupráci mezi oběma literaturami vtisknout charakter pravidelnosti a systematickosti. Výbor tvořilo pět stálých zástupců Spolku slovenských spisovatelů (Michal Chorváth, Dobroslav Chrobák, Ján Kostra, Ján Poničan, Ján Smrek) a pět zástupců Syndikátu českých spisovatelů (Jan Mukařovský, František Nechvátal, A. C. Nor, Josef Rybák, Karel Scheinpflug); úkolem výboru bylo svolávat pracovní porady střídavě v Praze a v Bratislavě, organizovat vzájemná poznávací setkání a reprezentativní literární akce i vytvářet podmínky k vzájemnému sledování a recenzování knih v českém a slovenském periodickém tisku.

Koordinační výbor inicioval v únoru 1946 projekt celostátního pracovního sjezdu spisovatelů, který se však v červnu uskutečnil pouze jako sjezd český. Slovenští spisovatelé totiž dospěli k názoru, že jejich organizace (sdružující asi sto členů) není dosud schopna vystupovat jako rovnocenný partner Syndikátu českých spisovatelů, čítajícího asi 1 200 lidí. Společné manifestační setkání zástupců české a slovenské spisovatelé obce se tak uskutečnilo až ve změněných politických podmínkách v dubnu 1948 v rámci Sjezdu národní kultury. Návrhy slovenské delegace na prohloubení vztahů mezi českou a slovenskou kulturou, a tedy i literaturou, zde již odpovídaly nové situaci na politickém a kulturním poli po únoru 1948.

■ Společný knižní trh a překlady

Společný literární prostor využívala česká i slovenská nakladatelství, převážně však z mimokulturních důvodů.

Knihy ve slovenštině vycházely v českých zemích jen ojediněle, a když, tak zejména s tematikou partyzánskou a protifašistickou. Například v roce 1947 vyšel v nakladatelství ELK román *Hory mlčia* od JOZEFA HORÁKA, v následujícím roce pak jediné oboujazyčné nakladatelství Naše vojsko vydalo beletrizované memoáry HELY VOLANSKÉ *Stretnutia v lesoch*.

Podobně příležitostně ale vycházely také česky psané knihy na Slovensku. K výjimkám patřila Knižnica českých spisovateľov, zřízená roku 1946 bratislavským komunistickým nakladatelstvím Pravda, jejímž prvním titulem byl Olbrachtův román *Anna proletárka*. Otakar Haering, Emanuel z Lešehradu, Josef Cheth Novotný-Kuzma a další pak využili neexistence cenzurní regulace knižního trhu na Slovensku a v edici sešitových románů *Večery*, vydávané v letech 1947–48 nakladatelstvím Československá vydavateľská spoločnosť, publikovali prózy, jež česká nakladatelství odmítla jako brakovou literaturu (→ s. 304, kap. *Populární literatura*).

Přestože se novou hodnotou v česko-slovenských meziliterárních vztazích v budoucnu měly postupně stát překlady, byla potřeba vzájemného překládání zpočátku zpochybňována, a to především slovenskou stranou, která kladla důraz na rozvoj přirozené schopnosti vzájemného čtení v obou jazycích. Při společném jednání delegací obou spisovatelských organizací počátkem roku 1946 byl vznesen též argument, že jde o zbytečné zdvojování finančních nákladů.

Výjimkou byly oblasti, ve kterých byl překlad nezbytný, zejména literatura pro děti a divadelní texty. Prvním českým poválečným překladem slovenského dramatu byla hra PETERA KARVAŠE *Meteor* (překlad Miloslav Jareš), podobnosti o pacifismu a válečném hrdinství, uvedené pražským Divadlem 5. května v roce 1946. Překlada do češtiny se dočkalo také drama *Matka* od JÚLIA BARČ-IVANA (překlad Jiří Ježek, prem. s tit. *Máti*, Studio Národního divadla v Praze 1947). Naopak činohra Slovenského národního divadla v Bratislavě uvedla roku 1946 ve slovenském překladu *Věc Makropulos* Karla Čapka (v překladu Eugena Paulinyho). V oblasti literatury pro mládež vyšla česky pohádka slovenského autora MARTINA HRANKA s titulem *Ježkově* (1946, překlad Vlasta Šetrná). Na Slovensku byly naopak překládány romány pro dívky Jaromíry Hüttlové, Viléma Neubauera nebo Vlasty Štáflové.

Trend k vzájemnému překládání soudobé i klasické beletrie zesílil až v roce 1948, v první fázi ovšem s výraznou orientací na politicky agitační literární tvorbu.

■ Recepce slovenské literatury v českých zemích

V menší míře se složitá národní a politická problematika promítala do té roviny vzájemné literární výměny, která byla určována především kritérii estetickými.

V českých zemích vyvolávala oprávněnou pozornost poezie slovenských surrealistů, v domácím prostředí pojmenovaných roku 1939 jako nadrealisté. Tato skupina autorů (teoretik Michal Považan a básníci Ján Brezina, Pavel Bunčák, Rudolf Fabry, Július Lenko, Ján Rak, Vladimír Reisel, Štefan Žáry), soustředěná na přelomu třicátých a čtyřicátých let kolem několika nadrealistických sborníků, po roce 1945 postupně proměňovala avantgardní poetiku své tvorby směrem k tendenčně a agitačně pojatému výrazu. Verše nadrealistů, poznamenané hlavně válečnými zážitky, byly prezentovány na pražských večerech slovenské poezie v březnu 1946 i v říjnu 1947, kdy jejich dominující postavení v současném kontextu slovenského literárního života zhodnotil Jan Mukařovský (sám se mimo jiné na dvou nadrealistických sbornících publikačně podílel) a v širším rámci celé moderní slovenské poezie J. B. Čapek. Verše nadrealistů nejenom pronikaly na stránky českých kulturních časopisů (Blok, Kvart, Tvorba), ale vyvolávaly také kritickou odezvu. Jejich tvorba – vnějškově stále surrealistická a hojně využívající volný hovorový verš, ale vnitřně již převážně reflexivní a zaměřená k sociálním nebo ideologickým tématům – byla Ludvíkem Kunderou a Zdeňkem Lorencem příkře odmítnuta jako „státotvorný nadrealismus“. Tento názor jako by potvrzovalo udělení slovenské národní ceny v roce 1946 Rudolfu Fabrymu za básnickou skladbu *Ja je niekto iný*.

Menší pozornost byla v Česku věnována katolickým básníkům. A to navzdory skutečnosti, že poezie katolických autorů, pro niž se tehdy teprve ujímalo souhrnné označení katolická moderna, získávala v hodnotové hierarchii slovenské literatury načas takřka vedoucí postavení poté, co se slovenští nadrealisté začali ztotožňovat s kritérii socialistického umění a jako skupina se rozpadli. V českých zemích na tento posun zareagoval jen katolický tisk: časopis *Akord* mimo jiné přinesl v červnu 1947 v desátém čísle rozsáhlý oddíl *Ze slovenské lyriky*, doplněný o stať Vojtecha Mihálíka *Stručne o slovenskej katolíckej moderne*. V témže roce byla na jeho stránkách publikována stručná kritická zhodnocení poezie Jána Haranty, Jána Motulka a Janka Silana, tedy autorů rozvíjejících v osobitých básnických výpovědích motivy bolestné lidské existence, náboženské pokory, domova i prožitků války. Jejich básně náležely mezi poslední poválečné vrcholy tvůrčích výbojů slovenské katolické lyriky. Víceméně jen jednorázově se v letech 1946–48 českým katolickým autorům věnovala také slovenská periodika. Bratislavský deník *Sloboda* projevil kritický zájem o Jana Čepa, Jana Zahradníčka či Dominika Pecku, příspěvky českých autorů naopak přinesl trnavský měsíčník *Nová práca*.

Vedle nadrealistů a katolíků, představujících dvě hlavní a soupeřící seskupení na slovenské literární scéně, věnovala česká literární publicistika pozornost zejména próze a poezii levicově zaměřených autorů (například Jána Bodenka, Jozefa Horáka, Petra Jilemnického, Fraňo Krále, Júlia Lenka, Mira Procházky, Ivana Terena) nebo dramátům (zvláště Júlia Barče-Ivana, Petera Karvaše a Štefana Králika), v nichž převažovala tematizace protiválečných motivů a socialistických idejí. Naproti tomu dílo výjimečného metaforického zobrazení ztráty přirozené identity člověka poloviny 20. století, jakým byl román významného představitele slovenského naturismu FRANTIŠKA ŠVANTNERA *Nevesta hól* (1946), vzbudilo pouze ojedinělý (ideologicky motivovaný a konfrontační) ohlas.

Soustavnější informace o slovenské literatuře podávali v českém tisku zejména recenzenti Kritického měsíčníku (Jiří Pistorius, Karel Růžička) a Lidové demokracie (Jan E. Kostih), v menší míře pak Práva lidu (Karel Polák), Tvorby (Bořivoj Křemenák) a Mladé fronty (Jaroslav Hulák). Poměrně hojně a s uznáním vysoké metodologické úrovně (vnímané často i jako kvalitativní zhodnocení odkazu českého strukturalismu) byly v českém periodickém tisku připomínány knižní studie literárních vědců (hlavně Mikuláše Bakoše, Rudo Brtáně, Jána Breziny, Alexandra Matušky, Andreje Mráze a Zoltána Rampáka).

Tradičně intenzivnějším a soustavnějším zájmu o českou literaturu ve slovenském prostředí napomáhala v bezprostředně poválečném období také její větší, zejména skupinová a ideová rozrůzněnost. Podobně jako v českých zemích převládal i na Slovensku zájem o soudobou tvorbu spjatou se zkušeností války, okupace a odboje nebo o díla s výrazně sociální či společensky angažovanou tematikou. Stálou pozornost slovenských recenzentů upoutávaly básnické knihy Kamila Bednáře, Františka Hrubína, Vítězslava Nezvala, Jaroslava Seiferta a především Vladimíra Holana, prózy Jana Drdy, Miroslava Hanuše, Václava Řezáče a ve zvýšené míře romány Egona Hostovského, jehož symbolizující a úzkostné rozkrývání smyslu lidského života bylo na Slovensku až do této doby vesměs málo známé. O nové české literatuře referovala na Slovensku nejčastěji periodika Čas (Milan Pišút), Osveta (Ján Butvin), Tvorba (Juraj Kremeň), Slovenské pohľady (Peter Karvaš, Ludmila Rampáková), Elán (Alexander Matuška), Národná obroda (Moric Mittelmann-Dedinský, Juraj Vičan), Národné noviny (Andrej Mráz) a Pravda (Vladimír Reisel, Pavel Bunčák).